

Ἐξαρχοῦν μοι ὑπολαμβάνω νὰ διατρέψω περὶ τὴν βαρβαρότητα ἢ τὴν ἡμέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ μὴ ἀποβλέψω τὸ παράπαν εἰς τὴν κατάστασιν αὐτοῦ τὴν ἀγρίαν, ἅμα μὲν διότι εἰς τὰς ἀφροσύσας χώρας, ἔνθα ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις διατελεῖ ἔτι ἐν σπαργάνοις, τὸ ὄμμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλοσόφου εἰσέδου σπανιώτερον ἢ ὥστε νὰ ἀκριβώσῃ τὴν ἠθικὴν τῶν ὁμοίων αὐτῷ νηπιότητα, ἅμα δὲ διότι κατ' ἐξοχὴν προτίθεμαι ἐν τῷδε τῷ Ὑπομνήματι νὰ ἀνακοινώσω τῇ Ἐταιρίᾳ τῶν Ἀνθρωποποιητῶν οὐχὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου καθόλου, ἀλλ' ὅσας ἐποίησα κατ' ἐμαυτὸν σχέψεις ἐπὶ τῶν νῦν περιστάσεων τοῦ ἔθνους μου. Εὐτυχῆς δ' ἐγώ, εἴαν ἐμπνεύσω τοῖς σεμνοῖς ἑταίροις ζῆλον περὶ τὴν τύχην λαοῦ, πειρωμένου νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῆς βαρβαρότητος, εἰς ἣν πλεῖστα αἷτια τὸν ἐβύθισαν, καὶ ἐμποιήσω αὐτοῖς τὴν γλυκεῖαν φρίκην, ἣν φιλοσόφου ψυχὴ αἰσθάνεται ἐνώπιον τοῦ θελκτικοῦ θεάματος ἀνθρώπου ἐπιζητοῦντος τὴν ἰδίαν τελείωσιν.

Ἐπιτραπήτω μοι δὲ νὰ προαναμνήσω τοὺς ἑταίρους, ὅτι οὐδεμίαν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην δυσπιστίαν πρέπει νὰ ἐμβάλῃ αὐτοῖς ἢ ἐμὴ ἔθνοτης ἢ ἐλληνικῆς. Ἴσως ἐπλανήθην ἐν ταῖς ἐμαῖς παρατηρήσεσιν, ἢ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ἐν τοῖς συμπεράσμασιν, ἅτινα ἐξήγαγον· τῆς πλάνης μου τὸ αἷτιον ὅμως ζητητέον ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἧς κέκτημαι διασκεπτικῆς ἱκανότητος, οὐχὶ δὲ ἐν ταῖς ἐμαυτοῦ ἐθνικαῖς προλήψεσιν. Οὐδὲν ἀληθῶς συμφωνότερον τῇ φύσει ἢ τὸ ἀγαπᾶν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸ ἴδιον ἔθνος. Τοιαύτη δὲ προτίμησις τοσοῦτον ἀφίσταται τῆς κοσμοπολιτικῆς ἀγάπης, ἣν ἐκθειάζουσιν ἄνθρωποι εἰς οὐδὲν οὐδέποτε προσκολλώμενοι, ὅσον ἴσταται πόρρω τῆς ἀρεσκείας ἢ ἀγάπης ἢ ἀληθείας. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὁ παρατηρῶν μὲν μόνον ὅπως διδαχθῇ, μεταδιδούς δὲ ἄλλοις τὰς ἰδίας παρατηρήσεις μόνον ὅπως καταστῇ ὠφέλιμος, δέον πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ βουλόμενος νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐνθάδε, τί μὲν τὸ πάλαι ὑπῆρξεν ἢ Ἑλλάς, τί δὲ κατόπιν ἐγένετο ἐκ τῶν κατασχουσῶν αὐτὴν μυρίων μεταβολῶν, θὰ ἀφηγεῖτο πράγματα οὔτε τῇ Ἐταιρίᾳ ἀγνωστα, οὐδὲ παντὶ ἄλλῳ εὐπαιδευτῷ ἀνθρώπῳ. Τῶν μεταβολῶν δ' ἡ ἐσχάτη, ἢ ἀπὸ τεσσάρων περίπου χρονολογουμένη αἰώνων, ἐβύθισεν αὐτὴν εἰς λήθαργον παραπλήσιον ἐκείνῳ, ἐν ᾧ διετέλει βεβουλισμένη ἡ Εὐρώπη πρὸ τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων. Μόνον ἐν μακροτέροις διαλείμμασιν ἐξέφαιναν ἢ Ἑλλάς ἀμυδρά τινα σημεῖα ζωῆς· μόνον διὰ χρόνου προεφαίνοντο εὐάριθμοι λόγιοι ἀνά μέσον τοῦ ἔθνους, ὅπερ, εἰ καὶ ἐθαύμαζεν

αὐτοὺς καθ' ὑπερβολὴν, ἀναισθητοῦν ὅμως πρὸς τε τὴν φωνὴν αὐτῶν καὶ τὸ παράδειγμα, παρεώρα αὐτοὺς παρερχομένους οὐδεμίαν οὐδαμῶς ὠφέλειαν ἐντεῦθεν καρπούμενον· οὐχὶ δ' ἄλλως ἐν νυκτὶ φρικώδει καὶ ἀφειγεί ἀμαυροῦται τις μᾶλλον τὰς ὄψεις ἢ φωτίζεται ὑπὸ τῶν μετεώρων, ἅτινα ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε ἀυλακότομοῦσι τὴν ἀψίδα τοῦ οὐρανοῦ.

Μηδεὶς ἐρωτήσῃ με περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς δεινούς τε καὶ ἀπαισίους. Ἡ ἀμαθία, θυγάτηρ τῆς τυραννίδος, οὐδέποτε βαδίζει ἄνευ τῆς δεισιδαιμονίας· ἡ δὲ δεισιδαιμονία ἄγει λεληθότως εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν. Ἐν κοινωνίᾳ μὴ κυβερνωμένη ὑπὸ νόμων σοφῶν καὶ δικαίων μάτην περιζητεῖται ἡ ἀρετή· ἐὰν δέ που γεννηθῇ τις ἐνάρετος, νομιστέος, κατὰ Σωκράτην, δῶρον θεοῦ μᾶλλον ἢ κατόρθωμα τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀγωγῆς.

Ἀληθεύει μὲν, ὅτι εὐρωπαῖοι ὁδοιπόροι, ὧν ἔνιοι οὐδὲ εἶδον πώποτε τὴν Ἑλλάδα, πεποιθότες ἴσως, ὅτι, ὅπως γνωρίσῃ τις ἔθνος οἷονδῆποτε, οὐδὲ τοῦ ἰδίου μελετητηρίου νὰ ἐκτοπίσῃ ἤτο ἐπάναγκες, ἐβουλεύθησαν μὲν νὰ εἰκονογραφήσωσι τὴν διαφθορὰν τῶν νῦν Ἑλλήνων, προελόμενοι ὅμως τὴν εἰς τὸ χεῖρον μίμησιν, ἐκακοτέχνησαν ζωγραφίαν φορτικὴν. Μόνον παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλησιν ἐπίστευσαν, ὅτι ἐθεῶντο ὅ,τι ἀνέκαθεν μὲν παρατηρήθη ἐν παντὶ δεδουλωμένῳ λαῷ, καὶ νῦν δὲ ἐτι παρατηρεῖται ἐν πολλοῖς ἔθνεσιν, ἅτινα δὲν κυβερνοῦνται, πολλοῦ γε δεῖ, τοσοῦτον αὐθαιρέτως καὶ αὐτογνωμόνως, ὅσον οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες. Διὰ λογισμοῦ, οὐδεμίαν οὔτε εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς διανοίας, οὔτε εἰς τὴν δικαιοσύνην τῆς καρδίας αὐτῶν δόξαν φέροντος, οἱ προμνημονευθέντες παρατηρηταὶ συνεσώρευσαν καὶ κατελογίσαντο πρὸς τὴν νῦν γενεὰν τῶν Ἑλλήνων τὰς κακίας καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀπασῶν τῶν προγενεστέρων ἐξ οὗ χρόνου ἢ Ἑλλάς ἀπέβαλε τὴν ἐλευθερίαν. Δὲν ἐνόησαν ἢ δὲν ἠθέλησαν νὰ νοήσωσιν, ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες ἦσαν θῦμα κακιῶν, ἃς δὲν διέπραξαν αὐτοί. Λαοὶ, εἰς τοιοῦτον προβάντες σημεῖον, πάσχουσιν ὅμοια πρὸς ἀνθρώπους ἀτυχεῖς, γεννηθέντας ἐκ γονέων ἀπειρηκότων καὶ δὴ ἐκλελυμένων ὑπὸ τῆς ἀκολασίας· τοῦτο δὲ μόνον ἔξεστι νὰ ὀνειδίσῃ τις αὐτοῖς ἐπιεικῶς, ὅτι δὲν μεταδιαιτῶσιν ἑαυτοὺς εἰς ἀντίστροφόν τινα δίαιταν, ὅπως ἀπαλλαγῶσι κακιῶν συμφυῶν τε καὶ ἐγγενῶν· ἐντεῦθεν δὲ θὰ κατανοήσῃ ἕκαστος ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες περὶ πολλοῦ ποιοῦνται νὰ διαφύγῃσι τὸν φόγον τοῦτον. Καὶ ἀληθῶς, πολλῶ μᾶλλον ἔνοχοι φαίνονται ὅσοι μὲν τῶν Ἑλλήνων πρῶτοι παρέσχον ἑαυτοὺς

νά διαφθαρώσιν ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ τῶν Μακεδόνων, ὅσοι δὲ λησμονήσαντες τὰ λαμπρὰ παραδείγματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας προγόνων, ὧν καὶ τοὺς τάφους ἔτι ἔβλεπον καὶ τῆς φωνῆς οὕτως εἰπεῖν ἤχουον, ἐπώλησαν ἦν παρ' ἐκείνων εἶχον κληρονομίην ἐλευθερίαν· πολλῶ μᾶλλον ἔνοχοι φαίνονται καὶ ὅσοι ἔπειτα παρενέβαλον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Ἀχαικοῦ Συλλέγου καὶ ὅσοι κατόπιν διὰ τῶν ἰδίων διχονοϊῶν ἐφειλχύσαντο τὰ ὅπλα καὶ ἐπέβαλον ἑαυτοῖς τὸν ζυγὸν τῶν Ρωμαίων, καὶ ὅσοι τελευταῖον, τηροῦντες ἔτι φάσμα πολιτικῆς ἐλευθερίας, περιεῖδον εἰσβάλλοντας εἰς τὴν ἑκπτῶν πατρίδα τοὺς ἀγρίους Σκύθας. Πάντες οἱ Ἕλληνας οὗτοι φωρῶνται ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ μᾶλλον ὑπίτιοι τῶν δυστήνων ἀπογόνων, οἷς κατέλιπον ἅπαντα μὲν κακῶς ἔχοντα καὶ ἐπανορθώσεως χρῆζοντα, οὐδὲ μίαν δὲ κακίαν καὶ ἀμαρτήματος ὑπερβολήν. Καὶ τί ἠδύναντο νὰ ποιήσωσιν οἱ νῦν Ἕλληνας, ἄμειροι ἐλευθερίας, ἄμειροι χρημάτων, ἄμειροι φώτων καὶ παιδείας, ἐγκαταλειμμένοι μὲν ὑφ' ἀπάντων, ἐμπνέοντες δὲ ἄλλοις μὲν διάφορον μικρὸν, ἄλλοις δὲ οἶκτον ἀνωφελεῆ, τοῖς δὲ πλείστοις τὴν ἐξ ἀπελπισμοῦ ἀδιχοφορίαν;

Τί λοιπὸν ἔβλεπέ τις ἐν τῇ ταλαίνῃ Ἑλλάδι, τῇ παλαιᾷ καὶ σεμνῇ ἐστία ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν; ὅ, τι παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς δεδουλωμένοις λαοῖς. Ὁ μὲν κληρὸς ἀμαθῆς καὶ δεισιδάμων ἔφερε καὶ ἤγε κατὰ τὸ δοκοῦν λαὸν ἔτι ἀμαθέστερον· οἱ δὲ καλούμενοι εὐπατρίδαι ἐσεμνύοντο μὲν ἐπὶ φαντασιώδει εὐγενείᾳ, παινομένην ὑπὸ τῶν ἰδριώτων οὐπερ αὐτοὶ ἐκάκου λαιοῦ, ἀπεδείκνυντο δὲ ἐπὶ ταύτῃ τσοῦτῳ μᾶλλον καταγέλαστοι, ὅσω ἀνὰ μέσον κυβερνήσεως καὶ λαοῦ ἰστάμενοι ἐξητελίζον κατ' ἀνάγκην ἑαυτοὺς πρὸ τοῦ εἰδιώλου τῆς δεσποτείας, ὑφίσταντο δὲ συχνότερον ἢ αἱ ἐπίλοιποι τοῦ ἔθνους μερίδες τὰς πληγὰς αὐτοβούλου ἐκδικήσεως παρὰ τῶν κυβερνῶντων· οἱ οἰκοδεσπότηαι πάλιν, ὑπὸ μὲν τῶν κακώσεων ἀπηυδηκότες, ὑπὸ δὲ τῆς δεισιδαιμονίας τυφλιώτοντες, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκπαιδεύωσι τοὺς υἱοὺς εἰς μαθήματα καλὰ καὶ ἐλευθερία· οἱ νέοι ἐπομένους, ἀπειρόκαλοι καὶ παντάπασιν ἄμειροι, εἶχον πρὸς τὴν ἀπαιδευσίαν σύσκηνον καὶ σύντροφον ἢ τὴν χάυνωσιν συμβαρίτου ἢ τὴν ρώμην ἀνθρώπου ὠμοῦ καὶ ἀγρίου.

Ἄν δέ ποτε, ὅπερ λίαν σπάνιον, νεαρὸς Ἕλληγ ἐξωκίετο ζητηῶν ἐν Εὐρώπῃ ὅσα δὲν εὕρισκεν ἐν τῇ πατρίδι φῶτα, ἀρκοῦσαν αὐτῷ ὑπελάμβανε τὴν μελέτην τῆς ἱατρικῆς· ἢ δὲ Ἰταλία, εἰς ἣν ἀνέπλεον οἱ σπουδάζοντες, ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῖς τότε Ἕλλησιν ὅ, τι ἐπὶ τινὰ

χρόνον ὑπῆρξαν τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν αἱ στήλαι τοῦ Ἡρακλέους. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπεδήμουν ἐκεῖσε ἀμέτοχοι τῆς δεούσης προπαίδειας καὶ ὄλως ἀπαράσκευοι, ὅπως ἐκμάθωσιν ἐπιτήδευμά τι μᾶλλον ἢ ἐπιστήμην, καθ' οὓς μάλιστα χρόνους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Εὐρώπῃ ἐνομιζέτο ἡ ἰατρικὴ ἀπλοῦν ἐπιτήδευμα, καρπούς τῆς σπουδῆς ἀπεκόμιζον εἰς τὴν πολυπραθοῦ πατρίδα ἅπαντας τοὺς πόρους τοῦ ποιεῖν τὸ πονηρὸν, σύναμα δὲ καὶ τὴν οἴησιν, ἣτις παρακωλύει τοῦ πονηροῦ τὴν προαποσόβησιν ἢ τὴν θεραπείαν. Ἐνίοτε δὲ συνεδουάζετο τῇ μελέτῃ τῆς ἰατρικῆς ἢ τῆς θεολογίας· ἀνεφάνησαν δὲ θεολόγοι, προθύμως συγκαταβάντες εἰς τὸν ἀγῶνα οἱ μὲν τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς, οἱ δὲ τῆς ρωμάνας Ἐκκλησίας, καὶ συντάξαντες πραγματείας ἀντιλογικὰς, ἐπιτηδείους νὰ ὑποτρέψωσι τὸ μῖσος, δι' οὗ ἑκατέρα τῶν κοινοτήτων ἐτίμα τὴν ἑτέραν παρὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ¹⁾).

Καὶ αὗται μὲν αἱ σπουδαὶ συναπῆρτιζον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἅπαντα τῶν λογίων τὰ φῶτα, τῶν ἄλλων Ἑλλήνων χαλεπῶς καὶ μόλις ἐπισταμένων ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν· σημειωτέον ὅμως, ὅτι οἱ πολλοὶ οὗτοι, καίπερ ἀναμφισβητήτως οἱ ἀμαθέστατοι ὄντες, οὔτε οἱ κατ' ἐξοχὴν δεισιδαίμονες ἦσαν, οὔτε οἱ μάλιστα διεφθαρμένοι. Τοῦτο δὲ τὸ πλεονέκτημα ὤφειλον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀμαθίαν, ἣτις, εἰ μηδὲν ἄλλο, ἀπεῖργεν αὐτοὺς τῆς ἀναγνώσεως συγγραφῶν φαύλων καὶ βλαβερῶν. Ἡ μόνη τῆς Εὐρώπης χώρα, ἐν ἣ ἐξετυποῦντο βιβλοὶ χάριν τῶν νέων Ἑλλήνων, ἦτο ἡ Βενετία ²⁾· ἀλλὰ τὰ ἐκ Βενετίας ἐπιστελλόμενα, ἐξαιρουμένων τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν λατρείαν καὶ τινῶν ἄλλων στοιχειωδῶν πρὸς χρῆσιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων

¹⁾ Πολλὰ ἔτι θὰ ἠδύνατο ὁ βουλούμενος νὰ ἀνασκευάσῃ ἢ νὰ ὑποκορίσῃ ἐκ τῆς ὀνειδιζομένης τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ ὀρησκειτικῆς μισαλλοδοξίας καὶ, καθόλου εἰπεῖν, τῆς δεισιδαιμονίας. Ἄλλ' ἐγὼ εἶμαι τὸ γένος Ἕλληνας, γράφω δὲ ἐνθάδε εἰκόνα τῆς νῦν καταστάσεως τῶν πολιτῶν μου, οὐχὶ δὲ ἀπολογία τῶν πάλαι ἡμαρτημένων αὐτοῖς, ἅτινα κοινὰ εἶχον πρὸς ἅπαντας τοὺς λαοὺς τῆς ὑφῆλλου. Ὁ δίκαιος ἀναγνώστης, ὁ μέσον ἑαυτὸν ἀείποτε φυλάσσει καὶ μήτε θυμῷ μήτε εὐνοίᾳ χαριζόμενος, ἅς διεξέλθῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν παρὰ τοῦ Γουλιέλμου Ἡτῶνος (Williams Eton) συντεταγμένην «Ἱστορικὴν καὶ πολιτικὴν εἰκόνα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους».

²⁾ Ἐκκλησιαστικὰ τινὰ ἢ ἐριστικὰ πονήματα ἐτυπώθησαν ἐν Ἰασίῳ, πρωτεύουσῃ τῆς Μολδαβίας, καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, πρωτεύουσῃ τῆς Βλαχίας, περὶ τὰ τέλη τῆς 15' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 17' ἑκατονταετηρίδος.

ἐνθα ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, ἦσαν κακὸζήλα πονήματα, ἀμει-
ροῦντα κομψότητος καὶ χάριτος, αὐξάνοντα δὲ τοῦ ἔθνους τὴν ἀμαθίαν
μᾶλλον ἢ τὰ φῶτα. Κατὰ καλὴν τινα μόνον τύχην ἐφείλομεν εἰς τὰ
περὶ ὧν ὁ λόγος πιστήρια τὴν μετάφρασιν τοῦ Τηλεμάχου τοῦ ἀειμνή-
στου ἀρχιεπισκόπου τῆς Καμβραὶ καὶ τὴν παρὰ τοῦ Ρολλίνου ἀρχαίαν
ἱστορίαν· ἀμφοτέρωθεν δὲ ταῦτα δὲν ἐφάνησαν ἀλυσιτελή πρὸς τοὺς Ἕλληνας,
ὡς θὰ δεῖξωμεν παρακατιόντες.

Ἐν τοιαύτῃ ἐλευθέρῳ διετέλεσε τὸ ἔθνος μέχρι τῆς ὀκτωκαι-
δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὑπερμεσούσης. Ἀλλὰ καὶ ἀνά μέσον τῆς
πυκνῆς σκοτίας, ἧτις ἐκάλυπτε τὴν ὄψιν τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος, ὁ
προσεκτικὸς παρατηρητὴς εὐχερῶς διεώρα, ὅτι τῶν ἀδυνατίων ἦτο νὰ
διαρκέσῃ τὸ κακὸν ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Ἐνθεν μὲν τὰ ὀλιγάριθμα
ἐκπαιδευτήρια, ἐν οἷς ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, παρὰ πᾶσαν
ἀτερπῆ τῶν διδακτικῶν μεθόδων ἀτέλειαν, παρὰ πᾶσαν δ' ἀμαθίαν καὶ
ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν καθηγητῶν καὶ τὴν ἐντεῦθεν προκύπτουσαν ἐλα-
χίστην ὠφέλειαν, διέσωζον παρὰ τῷ ἔθνει τὴν γνῶσιν τῆς πατρῆου
γλώσσης, ὡς ἱεροῦ πυρὸς, μέλλοντός ποτε νὰ ζωογονήσῃ αὐτό. Ἐνθεν
δὲ κενοδοξία ἐθνικὴ, καταγέλαστος μὲν ἐν τοῖς αἰτίοις, σωτήριος δὲ ἐν
τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς, ἐποίει τοὺς Ἕλληνας τοσοῦτον ὑπερηφάνους
ἐπὶ τῇ τοῦ γένους καταγωγῇ, ὅσον θὰ ἐπήρето καὶ ἐμεγαλαύχει ὁ
ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας τὸ γένος ἔλκων ἐκ τοῦ Μιλτιάδου ἢ τοῦ Θε-
μιστοκλέους. Αὕτη δὲ πάλιν ἡ κενοδοξία, συναφθεῖσα πρὸς τὴν διαφορὰν
τοῦ ὀρησκεύματος καὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοὺς ἀναξίλους καὶ ἥκιστα πολιτικούς
τρόπους τῶν κατακτητῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔπεισε μεγίστην τοῦ
ἔθνους μερίδα νὰ ὑπολαμβάνῃ ἑαυτὴν αἰείποτε αἰχμάλωτον, οὐδέποτε δὲ
δούλην¹⁾. Ραδίως λοιπὸν, ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἠδύνατό τις νὰ
προῖδῃ, ὅτι τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις οὐδενὸς ἄλλου ἔχρηζε πρὸς
μεταβολὴν ἢ τῆς συνδρομῆς καιρῶν εὐνοϊκῶν καὶ καταλλήλων περι-
στάσεων.

Σημειώσεως ἄξιον φαίνεται, ὅτι μία τῶν καταλλήλων περιστάσεων
ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος χρόνος, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα τῆς πεφωτι-

¹⁾ Ἡ παρατήρησις αὕτη δὲν ἔλαθε τὸν προμνημονευθέντα βρετανὸν Ἕταινα·
λόγον ποιούμενος οὗτος περὶ τῶν νῦν Ἑλλήνων ἐπισυνῆψε· «ὡς ἵπποι θυμοειδεῖς
δάκνουσι τὸν χαλινόν· ἀγανακτοῦσι δὲ ἐπὶ τῷ βαροῦντι τὸν τράχηλον αὐτῶν ζυγῶν·
ἄς ἀποσείσωσιν αὐτόν· μεγάλας βήμασι χωροῦσι πρὸς τὸ στάδιον τῆς δόξης».

σμένης μερίδος τῆς Εὐρώπης, μεστὸν ἤδη καὶ διακορές καὶ τῶν συστημάτων καὶ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπιστημῶν, ἧτις δὲν ἦτο εἰσέτι τέλειον ἐγκαταλελειμμένη, ἤσθετο τὴν ἀνάγκην νὰ τέμῃ νέαν ὁδὸν, ἓνα μόνον προῖσταν ἑαυτῇ καθηγεμόνα, τὴν πιστὴν καὶ ἀκριβῆ τῶν γεγονότων παρατήρησιν. Ἡ αἰσία δὲ ἀνακάλυψις αὕτη ὠδήγησε τοὺς Εὐρωπαίους εἰς ἑτέραν οὐχ ἦττον σπουδαίαν, καθ' ἣν τὰς γνώσεις ἡμῶν ὑπέλαβον οὐχὶ μέρη χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ διαφόρους κλάδους ἐνὸς μεγάλου δένδρου, διάφορα μέρια πελωρίου οἰκοδομήματος, ὧν ἕκαστον δὲν ἠκριβοῦτο ἂν μὴ συνεξητάζοντο ἅπασαι τούτου αἱ πιθαναὶ σχέσεις πρὸς τὸ ἐπίλοιπον. Ἡ Γαλλία ἔσχε τὴν δόξαν τοῦ ἰδεῖν ἐν τοῖς ἑαυτοῖς κόλποις τὴν ἔνωσιν φιλοσόφων, οἵτινες πρῶτοι, μεσεύσης τῆς ληξιάσης ἑκατονταετηρίδος, κατέβαλον τὰ θεμέλια κτιρίου εὐρυτάτου, τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας. Τὸ δὲ φῶς, τὸ ἀνατεῖλαν ἐκ τῆς φιλολογικῆς ταύτης μεταβολῆς, ἐπόμενον τοῖς αὐτοῖς νόμοις τοῦ φωτὸς τοῦ φυσικοῦ, διέδωκεν ἐξ ἀνάγκης τὴν λαμπρότητα πολλῇ προσωτέρω τῆς ἰδίας ἐστίας, ὅπου δὲν προσέκρουεν εἰς ἐμπόδια. Εἶδομεν ἤδη, ὅτι τὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόδια ἦσαν μέγιστα· ἀλλ' ὡσαύτως παρατηρήσαμεν, ὅτι τὰ ἐμπόδια ἐκεῖνα ἅπαντα ἀντεσηκοῦντο ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων, ἃ τινὰ περιέθλαπεν ἡ πλείστη τοῦ ἔθνους μερίς. Οἱ Ἑλληνας, σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ καταγωγῇ τοῦ γένους, οὐ μόνον δὲν ἔμυσαν τὰ ὄμματα πρὸς τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ὑπέλαβον τοὺς Εὐρωπαίους ἀπλοῦς ὀφειλέτας, ἀποτίνοντας μετὰ τόκων ἀδρῶν κεφάλαιον, ὅπερ εἶχον λάβει παρὰ τῶν ἑαυτῶν προγόνων.

Τῷ 1766, πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας, ἐξηνέχθη τὸ πρῶτον εἰς φῶς παρὰ τοῖς Ἑλλησι Φυσικῆ Πειραματικῆ μετὰ πινάκων καὶ Λογικῆ· ἀμφότερα δὲ τὰ πονήματα, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ συντεταγμένα καὶ ἐν Λειψίᾳ ἐκδοθέντα ὑπὸ δύο σεβασμίων ἑλλήνων κληρικῶν, ἦσαν ἀληθῶς τοσοῦτον εὖ καὶ καλῶς εἰργασμένα, ὅσον συνεχώρουν τοῦτο αἱ περιστάσεις, ἐν αἷς διετέλουν οἱ φιλοπονήσαντες. Ὁ τὴν Λογικὴν συγγράψας ἐξέδωκε μετ' οὐ πολὺ μετὰφρασιν τῶν Μαθηματικῶν τοῦ Σεγνέρου, ἐν δὲ τῇ καθωμιλημένῃ, μετὰ τοῦ κειμένου ἀπέναντι, μετὰφρασιν πονηματίου ἀπονεμομένου τῷ Βολταίρῳ καὶ ἐπιγραφὴν φέροντος «Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν Ἑκκλησιῶν τῆς Πολωνίας». Ὁ αὐτὸς κληρικὸς τῷ 1786 καὶ 1791 ἠρμήνευσεν εἰς ἔρρυθμον ἑλληνικὸν λόγον τὰ Γεωργικὰ καὶ τὴν Αἰνειάδα τοῦ Βεργιλίου· τοῦτο δὲ τὸ ἔργον, ὅπερ διὰ τῶν

ἐπισυνημμένων σημειώσεων καταμηνύει τὸν ζῆλον, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν πολυμαθίαν τοῦ ἐρμηνευτοῦ καὶ ὅπερ θὰ ηὑδοκίμει τιμώμενον ὡς φιλο-λογικὸν ἀριστούργημα, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ μετενεχθῶσι νεκρᾶς γλώσσης καλλογαὶ εἰς γλώσσαν ἐτέραν ἐπ' ἴσης νεκρᾶν, δεῖον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὑπὸ παντὸς δικαίου παρατηρητοῦ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον λίαν εὐ-κρινῶς χαρακτηρίζει τὴν νῦν κίνησιν τῶν πνευμάτων ἐν Ἑλλάδι, ἀγ-γέλλον, ὅτι ἡ ἐνεργουμένη αὐτόθι μεταβολὴ οὐδενὶ τρόπῳ δύναται νὰ ἀνασταλῇ ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς. Ἄλλ' ὅμως τῷ 1788, δευτέρῳ ἔτει ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν Γεωργικῶν, ὁ Παύσιος ἐν ταῖς περὶ Ἑλλήνων Φιλοσοφικαῖς Ἐρεῦναις, μετὰ στόμφου καὶ πεποιοθήσεως ἀνδρὸς θεο-πρόπου, ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης ἀπάσης, προεφήτευσεν, ὅτι ἀμυχθία καὶ δεισιδαιμονία κατέβαλον παρὰ τοῖς Ἑλλησι ρίζας τοσοῦτον στερεας καὶ βαθείας, ὥστε οὐδεμία δύναμις ἀνθρωπίνη ἴσχυε νὰ ἀνασπάσῃ αὐτάς. Ἄν ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἀκριβώσῃ τὰ τότε παρὰ τοῖς Ἑλλησι συμβαίνοντα καὶ ἂν ἠρέυνα φιλοσοφικῶς, ὡς ἀγγέλλει ἡ κομπώδης τοῦ πονήματος αὐτοῦ ἐπιγραφὴ, ἐπισκοπῶν τὸ ἔκτοπον τοῦτο φαινόμενον, τὴν τοῦ Βερ-γιλίου δηλονότι μετάφρασιν παρὰ λαῶ μόνις ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος ἀνακύπτοντι, θὰ ἐτεκμαίρετο, ὅτι τὰ πνεύματα διετέλουν ἐν ἀναβρασμῷ. Οὕτω καὶ οἱ κλάδοι εὐθαλοῦς δένδρου καὶ εὐσθενοῦς, καμπτόμενοι ὑπὸ τοῦ βάρους δυνάμεως ἀλλοτρίας, ἐάν ποτε ἀπαλλαγῶσι τούτου, ὑπερβαί-νουσι τὸ σημεῖον τῆς κινήσεως, ἐν ᾧ ἔδει νὰ σταθῶσιν, ἀναλαμβάνουσι δὲ τὴν φυσικὴν αὐτῶν θέσιν οὐχὶ πρότερον ἢ μετὰ πλείους δονήσεις.

Ἄλλ' ἐπανέρχομαι εἰς τοὺς χρόνους, ὅτε τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἐφάνησαν πραγματεῖαι Φυσικῆς καὶ Λογικῆς συντεταγμέναι κατὰ τὴν μέθοδον τῶν πεφωτισμένων τῆς Εὐρώπης λαῶν. Ἐνταῦθα δὲ ἀποκαλύ-πτεται τριαύτη συνδρομὴ περιστάσεων ποικίλων μὲν, εἰς τὸ αὐτὸ δὲ τεινουσῶν τέλος, ὥστε οὔτε εἰς ἐκάστην δύναμαι νὰ ὀρίσω τὴν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γεγονότων προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν, οὔτε ἐπιεικῶς νὰ κρίνω ὅποιαν τινὰ ἐκάστη τούτων ἔσχε ροπήν εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἑλλησι τελεσιουργουμένην ἠθικὴν μεταβολήν. Ἴσως δὲ παραπλήσιόν τι ἐγγεί-ρημα θὰ ἀπεδείκνυτο ἥκιστα φιλοσοφικόν, διότι οὐδεμία παρ' οὐδενὶ λαῶ οὔτε ἠθικὴ οὔτε πολιτικὴ μεταβολὴ διενηργήθη ἐξ αἰτίων μεμονωμένων. Πρὸς ἀλλοίωσιν τῆς καταστάσεως ἐνὸς ἀνθρώπου ἀρκεῖ πολλάκις ἐν μόνον αἴτιον· ἀλλ' οἱ συνειλεγμένοι εἰς κοινωνίαν ἄνθρωποι οὔτε κλο-νοῦνται οὔτε μεθίστανται ἄλλως πως ἢ ὑπὸ αἰτίων πλειόνων καὶ συνε-χῶν. Αποχρῶν μοι λοιπὸν ὑπολαμβάνω τὸ παραστῆσαι ἐν τῇ φυσικῇ

αὐτῶν τάξει τὰ σπουδαιότατα ἰων γεγυυιωγ, ἄτινα δυνατὸν νὰ νομι-
σθῶσιν αἴτια τῆς νῦν καταστάσεως τῆς 'Ελλάδος· τῶν μὲν πλείστων
ἐκ τούτων αὐτόπτης ἐγενόμην ἐγὼ, τὰ δὲ ἐπίλοιπα συνέλεξα ἐκ μαρ-
τύρων ἐπ' ἴσης αὐτῶν ἑωρακότων.

Ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς 'Ελλάδος, ἅτινα εἰς τὴν φιλοσοφίαν
τοῦ Ἀριστοτέλους ἦ, ὀρθότερον εἰπεῖν, εἰς τὰ ὄνειροπολήματα τῶν ὑπο-
μνηματιστῶν αὐτοῦ προσεκολλῶντο ἀπὸ μακροῦ χρόνου μετὰ τῆς αὐτῆς
ἐκείνης δεισιδαιμονίας, ἥτις παρέφθειρε καὶ ἐξήλλαξε τὴν ἀπλουστάτην
τῶν θρησκευτῶν, τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντα πονήματα ὑπὸ
πλειόνων μὲν καθηγητῶν ὑπελήφθησαν καινοτομία τοῦλάχιστον ἀνωφελῆς,
ὑφ' ἀπάντων δὲ σχεδὸν τῶν σπουδαζόντων ἐνομισθησαν πράγματι διε-
γεῖρον περιεργίαν, περὶ οὗ ἔδει τοῦλάχιστον νὰ γινώσκωσι καὶ αὐτοὶ νὰ
εἴπωσι τι. Τῆς νεολαίας δὲ ἡ περιεργία, καίπερ ἀρκούντως συντηρου-
μένη καὶ αὐξανομένη διὰ τῆς ἐρμηνείας τῆς νέας ἐκείνης Λογικῆς,
ἥτις κακῆ μοίρα ἐπὶ βραχύτατον μόνον χρόνον ἐδιδάχθη ἐν τινι τοῦ
"Αἰω σχολῆ, ¹⁾ θὰ ἀπέβαινε ἀναμφιβόλως ἀλυσιτελής εἰς τὸ ἔθνος,
ἂν οἱ "Ἕλληνες ἔμενον πένητες, ὡς τὸ πρόσθεν, καὶ φυτῶν δίκην ἔζων
ἐν τῇ ἀθυμίᾳ, τῷ οἰκτρῷ τούτῳ καρπῷ τῆς καταδυναστείας, τῆς τὰ
λογικὰ ὄντα ὑποβιβασούσης εἰς τάξιν κτηνῶν. Πᾶς ἄνθρωπος φροντίζει
ἐν πρώτοις νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν ἑαυτοῦ βίον· ἐπειδὴ δὲ ἐν χώραις δεσπο-
τικῶς κυβερνωμέναις αἱ τῆς ἀσφαλοῦς συντηρήσεως δυσχέρειαι αὐξά-
νονται ἀνὰ λόγον τῆς καταδυναστείας, ὀφείλει ἀδιαλείπτως νὰ ἐπιζητῇ
τρόπους τῆς ἄρσεως τῶν δυσχερειῶν· ἅμα δ' ἐπαρκέσας εἰς τὴν πρώτην
ταύτην τῆς φύσεως χρείαν καὶ ὀπωσοῦν καταστήσας ἥττον ἐπισφαλῆ τὴν
ἰδίαν ὑπαρξιν, στρέφει τὰ βλέμματα κύκλῳ ζητῶν νὰ πολλαπλασιάσῃ
τὰς γνώσεις αὐτοῦ. Τοιαύτη μὲν αἰέποτε καὶ πανταχοῦ ἐγνώσθη ἡ
πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τοιαύτην δὲ καὶ ἐγὼ ἀνεῦρον αὐτὴν
παρὰ τοῖς "Ἕλλησι. Κατὰ τοὺς χρόνους, περὶ ὧν λαλῶ, οὔτε ἐλευθε-

¹⁾ Τὴν λογικὴν ἐδίδασκεν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς· εἶναι δὲ τὰ νῦν ὁ σεβάσμιος
κληρικὸς ὁ πρεσβύτατος τῶν λογίων τοῦ ἔθνους, πρῶτος καὶ οὗτος τελεσφόριος
συμβαλόμενος εἰς τὴν νῦν παρὰ τοῖς "Ἕλλησι τελουμένην ἠθικὴν μεταβολήν.
Ἄσμενέστατα δ' ἀπονέμω αὐτῷ τὴν ἐμὴν μερίδα τῆς ὑπὸ τοῦ ἔθνους ὀφειλομένης
εὐχαριστίας, διότι ἄσμενος αἰέποτε ἀνακαλῶ εἰς τὴν μνήμην ἦν περ ἐν τῇ ἑμαυτοῦ
ψυχῇ, νέου ἔτι ὄντος, ἐξήγειρεν ἄμιλλαν ἢ τῆς Λογικῆς ἔκδοσις, πρὸς ἣν ὀφείλιον
τὰς ὀλίγας μου γνώσεις.

ρίας απέλαυον οἱ Ἕλληνες, οὔτε πλοῦτου τοσούτου, ὅσου ἔδει νὰ ἀπο-
λαύη λαὸς, οἰκῶν χώραν πολλῶν ἄλλων διαφέρουσαν ἐπὶ ἀφθονίᾳ καὶ
ποικιλίᾳ τῶν ἐν αὐτῇ φυομένων. Ἀληθεύει μὲν, ὅτι καὶ νῦν ἔτι πόρρω
ἀπέχουσι τοῦ εἶναι πλούσιοι· δύο ὅμως ἄξια λόγου γεγονότα συνετέλεσαν
ἵνα ἀποδείξωσιν αὐτοὺς ἦττον πένητας καὶ ἐμβάλωσι ταῖς κατεπτοημέναις
αὐτῶν καρδίαις ἂν μὴ τὴν τόλμην τῆς εὐεστοῦς καὶ τῆς ἐλευθερίας,
τοῦλάχιστον τὸ θάρρος τῆς ἐλπίδος, ὡς ὑποδείξαντα αὐτοῖς τό τε αἴτιον
τῆς δυστυχίας αὐτῶν καὶ τὸ δυνατόν τῆς παύσεως τῶν ὀλεθρίων ταύτης
ἐπακολουθημάτων.

Διὰ τῆς νέας τροπῆς, ἣν παντοειδεῖς περιστάσεις ἔδωσαν εἰς τὴν
κίνησιν τοῦ ἐμπορίου, πολλοὶ τῶν ἐλληνικῶν οἰκῶν ὑπερεπλούτησαν ἐν
χρόνῳ βραχεῖ· πρῶτον δὲ τότε ἠκούσθη τοῦ ἑκατομμυριούχου τὸ ὄνομα
παρὰ λαῶν, εἰθισμένῳ νὰ νομίζῃ ὀλβίους καὶ εὐδαίμονας τοὺς ὀλιγοστοὺς
ἄνδρας, τοὺς κεκτημένους κεφάλαιον ἑκατὸν πούγγιων (περὶ τὰς 85,000
φράγκων). Οἱ νεόπλουτοι οὗτοι ἦσαν μὲν ἔτι κατὰ κακὴν μοῖραν πλού-
σιοι μόνον καὶ οὐδὲν πλεόν, ἐνόησαν δὲ ταχέως, ὅτι, ἂν ἡ τύχη ἐπε-
δαφιλεύετο τυφλοῖς ὄμμασι τὰ ἀγαθὰ, ἔχρηζον αὐτοὶ ὀφθαλμῶν καὶ δὴ
ὀξυδερκεστάτων, ὅπως διασώσωσι καὶ πολλαπλασιάσωσι τὰ δῶρα ἐκείνης.
Εἰθισμένοι τέως νὰ ἐπασχολῶσιν ὑπαλλήλους ἄλλοδαποὺς πρὸς διεξα-
γωγὴν τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, ἔκριναν αὐτοὺς οὐχὶ ἀναγκαίους,
ἀντικατέστησαν δ' ἀντ' αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νέους ἐγγχωρίους, ἠναγ-
κασμένους ἀπὸ τοῦδε νὰ διδάσκωνται διὰ τοῦ δελεάσματος ἀδροτάτων
μισθῶν.

Ἡ σπουδὴ τῶν διαλέκτων πλειόνων χωρῶν, πρὸς ἃς διετέλουν
ἐν ἐπιμιξίᾳ ἐμπορικῇ, ἔδιδεν αὐτοῖς χροιάν τινα παιδείας καὶ φιλολογίας·
καὶ τὴν Λογικὴν δὲ ἐμελέτων λεληθότως, ἐκμανθάνοντες τὴν ἀριθμη-
τικὴν καὶ τὴν διπλογραφίαν, αἵτινες ἐπόριζον τῷ πνεύματι τὰς μεθόδους
τοῦ ἀνακαλύπτειν τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ ἀναβαίνειν μέχρι τῆς πρώτης
τοῦ ἀμαρτήματος πηγῆς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐδιδάσκοντο ξένας διαλέ-
κτους ἐνόησαν καὶ ὅπόσον ἐπλεονέκτουσαν οἵ τε σπουδάζοντες πρότερον
τὴν ἐπιχώριον διάλεκτον καὶ οἱ ἀποδημοῦντες ὅπως ἐκμάθωσιν ἐκείνας
ἐν ταῖς χώραις καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς, ἔνθα ἐλαλοῦντο. Τὰς ψυχὰς τῶν
νέων κατέλαβε παραχρῆμα πόθος τοῦ διδάσκεσθαι καὶ τοῦ ἀποδημεῖν·
τοῦτον δὲ τὸν πόθον ἐπὶ μᾶλλον ἐπηύξησεν ὡς εἶδος ἢ ὑπὸ τοῦ μεγάλου
πλοῦτου ἐμπνεομένη ἐπιθυμία τοῦ τε ἐπεκτεῖναι τὸ ἐμπόριον διὰ κατα-
στημάτων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ πολλαπλασιάσαι ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι.

τά τῆς παιδείας μέσα, εἰ μὴ χάριν ἑαυτῶν, τοῦλάχιστον πρὸς ὄφελος τῶν ἰδίων τέκνων. Ἐν χρόνῳ λοιπὸν οὐχὶ μακρῶ ἴδρυσαν οἱ κεφαλαιοῦχοι νέα καταστήματα ἐμπορικὰ ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Ἰταλίας, ἐν Ὀλλανδία, πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐν Τεργέστη, ἔνθα νῦν ἀκμάζει ἀποικία ἑλληνικὴ ἐκ πλειόνων ἑκατοντάδων οἴκων. Οὕτω δὴ τὸ ἐμπόριον, διαδὸν τὴν εὐμάρειαν εἰς τὸ ἔθνος, ἤρπασεν ἀπὸ τῆς ἀργίας παμπόλλους τῶν ἐλλήνων νεανιῶν καὶ διεσκέδασεν αὐτοὺς εἰς πλείονας χώρας τῆς Εὐρώπης, χορηγῆσαν συγχρόνως τῇ ἐν Ἑλλάδι νεολαίᾳ πολυαριθμότερα διδασκαλίας μέσα διὰ τῆς πληθύος τῶν ἐκπαιδευτηρίων. Ἡ ἀμίλλα, ἥτις ἔμελλεν ἐντεῦθεν νὰ προκύψῃ, ἔπεισε πολλοὺς τῶν νέων τούτων, ἅμα διανύσαντας τὴν σειρὰν τῶν μαθημάτων ἐν τοῖς οἴκοι ἐκπαιδευτηρίοις, νὰ ἀποδημήσωσι καὶ συμπληρώσωσι τὰς σπουδὰς ἐν Εὐρώπῃ. Πολλοὶ δὲ τῶν προωρισμένων εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, ἐκλιπόντες τὰ καταστήματα, κατέφυγον εἰς τι πανεπιστήμιον. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἀπεδείχθησαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· οὐδὲν ὅμως συνετέλεσε μᾶλλον ἵνα ἐξεγείρῃ τὴν ἀμίλλαν, ἐπιτείνῃ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν πνευμάτων καὶ ἐμβάλλῃ θάρρος ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων ἢ τὸ γεγονός τόδε·

Τῷ 1769 ἐκήρυξεν ἡ Ρωσσία πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἡ Τουρκία, καίτοι ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποβαλοῦσα πολὺ τῆς ἀγρίας ἐκείνης δραστηριότητος, δι' ἧς ἐνέπνεε φόβον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις οὐχ ἤττον ἢ εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, διέσωζεν ἔτι ἐπίφασίν τινα μεγαλείου, καθιστῶντος αὐτὴν ἔτι σεβαστὴν. Διὰ γοητεύματος, οὐχὶ ραδίως συναρμολογουμένου τῇ προόδῳ τῶν φώτων καὶ ἰδίως τῇ τελειώσει τῶν τακτικῶν ἐν Εὐρώπῃ, ἐφαντάζοντο ἔτι οἱ Εὐρωπαῖοι, ὅτι ἐν τῇ Τουρκίᾳ ἔβλεπον τοὺς ἥρωας ἐκείνους, οἵτινες, καταλύσαντες τὸ κράτος τὸ ἀνατολικὸν καὶ διώξαντες τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ Κρήτης καὶ Πελοποννήσου, εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γερμανίας, τολμήσαντες νὰ πολιορκήσωσιν, ἀλλ' ἀποτυχόντες νὰ γίνωσι κύριοι τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς. Τὸ γοητεῦμα τοῦτο διὰ παντὸς ἡ Ρωσσία διεσκέδασεν, ἀποδείξασα τῇ Εὐρώπῃ, ὅτι ὁ τῆς δυνάμεως ογκος, ὃν ὑπελάμβανεν εὐσαρκίαν κράτους εὖ συντεταγμένου καὶ σθεναροῦ, ἦτο ὑδερίας, μέλλουσα θᾶπτον ἢ βράδιον νὰ ὠθήσῃ τὸ κράτος τὸ ὀθωμανικὸν εἰς τὸν ὄλεθρον. Ἀλλ' ὁ ἐνδοξος πόλεμος δὲν ἐξήγαγε μόνον τοὺς Εὐρωπαίους ἐκ τῆς ἀπάτης, διότι ἡ Ρωσσία, σύμφορον ἑαυτῇ ὑπολαβοῦσα νὰ θεραπεύσῃ τοὺς Ἕλληνας, οὐς ἤλπιζεν ὅτι μιᾶ τῶν ἡμερῶν θὰ συγκατέλεγεν εἰς τοὺς

ιδίους ὑπηκόους, παρέλαβε πολλούς τούτων εἰς τὰς τάξεις τῶν μαχητῶν αὐτῆς καὶ περιεποίησατο αὐτοὺς διὰ τιμῶν τε καὶ ἀνταμοιβῶν. Οἱ νέοι ἐπίκουροι ἤσπασαντο ὡς ἴδιον ἀγῶνα τὸν τῆς ἐν Πετροπόλει αὐλῆς τῶν δὲ ρωσικῶν ὄπλων ὁ θρίαμβος κατέστη ὑποκείμενον εὐχῶν σύμπαντος τοῦ ἔθνους, ὀρμωμένου ἐξ ἑλατηρίων διαφορῶν. Οἱ μὲν δηλονότι ἐφρόντιζον ἀπλῶς νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ἀδικίαν τῶν καταδυναστευόντων, οἱ δὲ τὸν ρωσικὸν ἀγῶνα ἐκήρυττον ἀγῶνα αὐτῆς τῆς θρησκείας καὶ ἔβλεπον ἐν τοῖς Ρώσοις τοὺς ἀνακαινιστὰς τῶν ἰδίων κατερημιμένων ἢ ἐξισλαμισμένων γαῶν· ἔνιοι δὲ, καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀπαντιῶντες εὐάριθμοι συνετοί, ἐφρόνουν, ἔτι οἱ Ρῶσοι ἦσαν ἀπλῶς προωρισμένοι νὰ παρασκευάσωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, οἱ τοῖς Ρώσοις ὑπηρετήσαντες, ψευσιέντες πάσης ἐλπίδος ἔνεκεν τῆς εἰρήνης, ἣν συνωμολόγησαν αἱ τέως ἐμπόλεμοι δυνάμεις, ὑπέκυψαν μὲν αὖθις εἰς τὸν ζυγόν, ἐνεφοροῦντο δὲ αἰσθημάτων ἀλλοίων ἢ τὸ πρόσθεν. Πεπειθότες ἤδη, ἔτι οἱ καταδυναστεύοιτες ἦσαν ἄνθρωποι εὐεπίθετοι, καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐπάταξαν μὲν ἐκείνους συμμαχοῦντες τοῖς Ρώσοις, θὰ ἐπάτασσαν δὲ αὐτοὺς καὶ χωρὶς συμμάχων, ἂν ὠδηγοῦντο ὑπὸ στρατηλατῶν ἐπιτηδείων, συνήσθοντο τότε πρῶτον σπινθήρας ὑπερηφανίας, οὓς τουρκικὴ τις συστολὴ καὶ μετριότης ἐκώλυσε νὰ ἐξαφθῶσιν εἰς μεγάλην φλόγα· διότι, ὅσον οἱ Ἕλληνες ἐθάρρουν, τοσοῦτον ἐδειλίων καὶ ἐταπεινοῦντο οἱ Τούρκοι, ἀναγκασθέντες ἐπὶ τέλους νὰ περιθάψωσιν οὓς τέως ἐκάκουν ὡς κτήνη. Τὴν ἀθυμίαν δὲ ταύτην ἠϋξήσαν καὶ ἄλλαι περιστάσεις. Οἱ ρῶσοι πρόξενοι, ἀρνούμενοι κύρος ἐκ τῆς ἐνδοξοτάτης εἰρήνης, ἣν ὁ μονάρχης αὐτῶν εἶχε συνωμολογήσει τοῖς Τούρκοις, ἤσκουν δικτατωρείαν τινὰ ἀπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Πλέον ἢ ἄπαξ ἤρπασαν τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν κυβερνήτων ἐπὶ τῇ προσφάσει, ἔτι ἐγένοντο ὑπήκοοι τοῦ Τσάρου ἢ ὑπηρέτησαν τοῖς Ρώσοις. Καὶ οἱ πασάδες δὲ καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἐπιμεληταί, οἱ τέως ἐκ θρησκομανίας τινὸς τὰς ἐπιταγὰς τῆς Πύλης ἀποδεχόμενοι ὡς ψηφίσματα θεῖα, ἀναπολοῦντες κατὰ νοῦν τὰ ἀποτελέσματα πολέμου, οὗ τινος καὶ αὐτοὶ ἐγένοντο ἢ συμμετοχοὶ ἢ αὐτόπται, ἤρξαντο νοοῦντες, ὅτι ὁ ἀνδριάς, ᾧ προσεκύνουν, ἴστατο ἐπὶ ποδῶν πηλοῦ. Τὰς ἐπιταγὰς τοῦ σουλτάνου ἐδέχοντο μετ' ἀγερῶχίας καὶ ὡς συνάρχοντες μᾶλλον ἢ δοῦλοι. Ἐνιοι τῶν πασάδων ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας· καὶ νῦν δὲ ἔτι ἀρχουσί τινες, ἐφ' οὓς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀσκει ἐξουσίαν ἐπισφαλῆ. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπειθεία, ἐπακολούθημα τοῦ αὐτοῦ αἰτίου,

τοῦ ἐμβαλόντος τοῖς Ἑλλησι τόλμην καὶ ἔπαρσιν, συνετέλεσεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν κραταίωσιν τῶν αἰσθημάτων τούτων.

Οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου μέχρι μὲν τῶν χρόνων, περὶ οὓς ἀσχολούμεθα, μετήρχοντο τὸ ἐμπόριον ἔχοντες σκάφη μετρίου μεγέθους καὶ ἐπιχειροῦντες παράπλους μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον, πλοῦς δὲ μακροτέρους μέχρις Εὐξείνου καὶ Αἰγύπτου. Κατόπιν ὅμως ἡ προμνημονευθεῖσα νέα τοῦ ἐμπορίου τροπὴ, ὁ διαχεόμενος εἰς τὸ ἔθνος πρωτοφανῆς πλοῦτος, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ κύρους τῆς κυβερνήσεως παρώρμησαν ἐνίοις τῶν νησιωτῶν νὰ ναυπηγήσωσι πλοῖα φορτωγὰ κατὰ μίμησιν καὶ τρόπον τῶν Εὐρωπαϊῶν. Τὰ πρῶτα ναυπηγηθέντα πλοῖα ἐξέπληξαν ἅπαντας πλὴν τῆς κυβερνήσεως. Εἴτε ἐξ ἀμαθίας, εἴτε ἐκ καταφρονήσεως, εἴτε ἐκ τῆς ἀνάγκης ἅμα καὶ τῆς εὐμαρείας τοῦ εὐρίσκειν παρὰ τοῖς Ἑλλησι πρὸς ἐξάρτισιν τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ οὐσπερ μάτην παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς αὐτοῖς θὰ ἐζήτει ναυτίλους, ἡ Πύλη, καίπερ φύσει οὔσα καχύποπτος, οὐδαμῶς προσέσχε τὸν νοῦν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ἐρρήθη μάλιστα ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐφάνη πως καὶ εὐμενῆς πρὸς αὐτὸν ἕνεκεν ἀνακολουθίας καὶ ἀστασίας, ἣτις πλεονάκις ἐχαρακτήρισε τὰς δεσποτικὰς κυβερνήσεις. Βέβαιον τοῦλάχιστον ἐνομίζετο, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ νῦν σουλτάνος, ἅμα ἀναβὰς ἐπὶ τὸν θρόνον, μικρὸν πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπεδείξατο εὐμένειαν καὶ ζῆλον περὶ τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν, ἔσπευσαν οἱ αὐλικοὶ νὰ ναυπηγήσωσιν ἐμπορικά τινα σκάφη, πληρώσαντες μὲν αὐτὰ Ἑλλήνων ἐξ ἀνάγκης, προστήσαντες δὲ ἐκάστου πληρώματος ὀθωμανὸν ἡγέτην χάριν ἀπλοῦ τύπου. Ἄλλ' ὅπως ἂν ᾗ, τὸ νῦν ναυτικὸν τῶν νησιωτῶν εἶναι κτῆμα τῶν Ἑλλήνων, διότι ἀπὸ τοῦ πλοιάρχου μέχρι τοῦ ἐσχάτου ὑπηρέτου ἀπαρτίζουσιν ὅλον τὸ πλήρωμα Ἑλληγες. Καὶ οὐδεμίαν μὲν ὑφίσταται ἀμφιβολία, ὅτι, ἂν ἠδύνατο ἡ κυβέρνησις νὰ προειδῆ, ὅτι θὰ κατιώρθουν μιᾶ τῶν ἡμερῶν οἱ Ἑλληγες νὰ κατέχωσιν ἐμπορικὸν ναυτικὸν ἐκ πλειόνων ἑκατοντάδων σκαφῶν, τῶν πλείστων δὲ πειρατικῶν, θὰ τὸν κατεβύθιζεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ γενέσει· τὰ νῦν ὅμως δὲν τόλμα νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ ἕνεκεν τῶν βοηθειῶν, ἃς πορίζεται χάριν τῶν ἑαυτῆς στόλων, διότι οἱ Τούρκοι εἶναι παντάπασιν ἀμαθεῖς καὶ ἄπειροι τῆς ναυτικῆς τέχνης, ὡσανεὶ εἶχον τὸ κέντρον τῆς ἰδίας κυβερνήσεως ἐν μέσῃ τῇ Ἀσίᾳ πλείους παρασάγγας ἀπὸ τῆς παραλίας.

Οὐδεὶς μὲν δύναται ἐκ τοῦ προτέρου νὰ ὑπολογίσῃται ἅπαντα τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα τῆς παρασκευῆς τοῦ προμνημονευθέντος

ναυτικοῦ καὶ τὴν πιθανὴν τούτου ροπὴν ἐπὶ τὰς τύχας καταδυναστευόντων καὶ καταδυναστευομένων· εὐχερεστέρου δὲ ἔργου ἐπιλαμβάνεται ὁ ἐξετάζων ὅσα ἐντεῦθεν προέκυψαν ἕως τῆς σήμερον ἀγαθὰ. Ἐνθεν μὲν προβιβάσας ὁ στόλος τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ πολλαπλασιάσας τοὺς πόρους τοὺς χρηματικούς, πλείστον συνεβάλετο εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν πληθύν τῶν μέσων τῆς ἐκπαιδεύσεως. Οἱ τέως ἀμαθέστατοι τῶν Ἑλλήνων νησιῶται ἄρχονται συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀξίαν τῶν φώτων, φιλοτιμούμενοι δὲ πρὸς ἀλλήλους σπεύδουσι νὰ ἰδρύσωσιν ἐκπαιδευτήρια ἀνώτερα τε καὶ κατώτερα. Ἐνθεν δὲ, ἐπιδρῶντος αἰσίως τοῦ στόλου τούτου ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῶν κυβερνώντων, ὧν μέχρι τινὸς συνεκέρασε τὴν δεσποτείαν, οἱ νησιῶται ἐκτήσαντο καὶ μετέδωσαν τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι ρώμην ψυχῆς, ἄγνωστον διατελέσασαν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως. Κεκτημένοι δηλονότι πολυάριθμα καὶ ἀξιόλογα ἱστιοφόρα, ὑπ' αὐτῶν τούτων ναυπηγηθέντα στερεὰ τε καὶ κομψὰ καὶ πληρούμενα ναυτῶν πρὸς ἀλλήλους συνδεομένων διὰ συγγενείας ἢ ἐπιγαμβρείας δύνανται, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ὑποψίᾳ ἐκτόπου καταπιέσεως, νὰ ἀναχθῶσι παραχρῆμα εἰς τὸ πέλαγος καὶ προτείνωσιν ὑπηρεσίας τῷ πρώτῳ ἔθνει, ὅπερ θὰ ἔχη τὴν φρόνησιν νὰ στέρξῃ δῶρον τοσοῦτον σπουδαῖον. Ἡκουσα πλοιάρχους ἐξ Ἰδρας ἐπαναλαμβάνοντας πρό τινος χρόνου ὃ, τι ὁ Θεμιστοκλῆς, προϊστάμενος στόλου πολλῶ ἐνδεεστέρου τοῦ τῶν νησιωτῶν τούτων, ἔλεγε πρὸς τὸν ἐκ Κορίνθου ναύαρχον, ὄνειδίσαντα αὐτῷ τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατασκαφὴν τῶν Ἀθηνῶν· «έωυτοῖσί τε ἐδήλου λόγῳ ὡς εἶη καὶ πόλις καὶ γῆ μέζων ἤπερ ἐκείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσαιο νέες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι».

Ἐκ τῶν νησιωτῶν ναυκλήρων μνείας ἰδιαιτέρας ἀξιοὶ φαίνονται οἱ κάτοικοι τῆς πολίχνης Ἰδρας, ἅμα μὲν ὡς πρωτεύοντες τῶν ἄλλων, ἅμα δὲ ὡς χορηγοῦντες τῷ παρατηρητῇ λεπτομερείας περὶ τῶν ναυτικῶν κανονισμῶν καὶ τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν διαίτης αὐτῶν καὶ κυβερνήσεως τοσοῦτι μᾶλλον σπουδαίας, καθ' ὅσον διατελοῦσιν ἔτι ἐν πολλῇ ἀμαθίᾳ καὶ ἀπαιδευσίᾳ, εἰ καὶ ἀγωνίζονται ἀπὸ τινος χρόνου νὰ ἀπαλλαγῶσιν αὐτῆς. Ἡ μὲν νῆσος, κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τῆς Πελοποννήσου κειμένη καὶ τρεῖς λεύγας ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπέχουσα, εἶναι σχεδὸν εἰπεῖν ἄγονος, οἱ δὲ οἰκήτορες οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν γῆν, διότι πορίζονται ἐκ τῆς ναυτιλίας ἅπαντα τὰ ἐπιτήδεια ἔστιν ὅτε εὐωνότερον ἢ ὅσου τιμῶνται ἐν ταῖς παραγούσαις ταῦτα χώραις.

Μέχρι μὲν τοῦ πολέμου Ρωσσίας καὶ Τουρκίας καὶ Ὑδραῖοι καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσα, ἤρχοντο εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Εὐξείνου, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου· ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον αὐθις τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων καταλειφθεῖσαν Πελοπόννησον, πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς ἀτυχοῦς χερσονήσου, φοβούμενοι τὴν ἐκείνων μνησικακίαν, ἐξέλιπον ἀνυπερθέτως τὰς ἑαυτῶν ἐστίας καὶ ἐζήτησαν σωτηρίαν ἐν ταῖς μεταναστάσεσιν, ἀποδημοῦντες ἐνθα καιροὶ καὶ θέσις γεωγραφικὴ ἐπέτρεπον ἐνὶ ἐκάστῳ νὰ εὕρη ἄσυλον. Ἀγωγεῖς τῶν προγεγραμμένων τούτων ἀπεδείχθησαν μάλιστα οἱ Ὑδραῖοι, ὧν ἡ νῆσος κατέστη μία τῶν ὑποδρομῶν, εἰς ἣν ἀπώκησαν πλείστοι Πελοποννήσιοι σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις καὶ σὺν τοῖς σκεύεσιν, ὅσα δὲν ἠναγκάζοντο νὰ καταλίπωσι τοῖς Ὀθωμανοῖς. Οἱ νέοι ἄποικοι, μετοικήσαντες ἐκ γῆς παμφόρου εἰς βράχον οὕτως εἰπεῖν ἐρεικώδη, ἐνόησαν, ὅτι εἰς μόνος ἐπελείπετο αὐτοῖς πόρος, ὁ τοῦ ἐμπορίου, εἰς ὃν καὶ προθυμότατα ἐπέδωσαν ἑαυτοὺς, ὡς ἀξιούμενοι οὕτω νὰ συγκάταλέγωνται εἰς ναύτας, τῶν μὲν παράπλων λίαν ἐμπείρους, πάσης δὲ πίστεως ἀξιωτάτους δι' ἣν ἐπιεικῶς ἀπέλαυον τιμὴν καὶ εὐφημίαν. Καὶ σήμερον ἔτι οἱ Ὑδραῖοι ναυκλήροι ἐν τοῖς κατὰ τὸ Αἰγαῖον παράπλοις ἀγνοοῦσι ναυτικόν τι ἔγγραφον, τὴν κοινῶς λεγομένην φορτωτικὴν· διαπιστεύονται λοιπὸν ἀδρότατα ἀργυρίου κεκομμένου ποσὰ ἐντὸς σάκων σεσημασμένων τοῖς σήμασι τῶν κατόχων, παραλαμβάνοντες ἀπλήν ἔγγραφον δῆλωσιν· ἅμα δ' ἀφικόμενοι εἰς τὸ ρητὸν τέρμα τῆς πελαγοδρομίας αὐτῶν, διανέμουσι γράμματα καὶ σάκους· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε οὐδεμίαν ἠκούσθη κατάχρησις ἦτοι ὑπεξαίρεσις, ἀλλὰ διαμνημονεύεται καὶ τοῦτο, ὅτι σάκοι ἀργυρίου, μείναντες ἐπὶ δύο καὶ τρία ἔτη ἐν τῇ κιβωτίῳ τοῦ ναυκλήρου δι' ἔλλειψιν ἀπαιτήσεως, ἀπεδόθησαν τελευταῖον τοῖς κατόχοις ἄθικτοι καὶ ἀκήρατοι οἷοι ἦσαν ὅτε παρεδόθησαν αὐτῶν. Κατὰ καλὴν μοῖραν τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν τοιαῦτα παραδείγματα δὲν ὑπάρχουσι καθολικὰ παρὰ τοῖς ἀμοιροῦσι παιδείας λαοῖς· διότι, ἐπὶ τέλους τί θὰ ὠφέλουν τὰ φῶτα, ἂν τις καὶ ἄνευ τούτων ἠδύνατο νὰ ἀσκῇ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἂν ἡ μάθησις μὴ ἐπλεονέκτει τῆς ἀμαθίας ἐν τούτῳ τοῦλάχιστον, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν αὐτὴν λαοῖς δημιουργεῖ φρόνημα δημόσιον, προχώματος δίκην ἀνθιστάμενον εἰς τὴν πλήμμυραν τῆς διαφθορᾶς;

Πλουτήσαντες ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ τοῦ ἐμπορίου τῶν νέων ἀποίκων οἱ Ὑδραῖοι περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἀντεφιλοτιμοῦντο ἢ πῶς νὰ αὐξήσωσι τὰς ἑαυτῶν ὀγκάδας καὶ νὰ πλέωσι πλοῦς